

‘פרט למזיק’ –

... הלכה אחת מטביעה את חותמה על כל דיני תרומה: רק האוכל תרומה בשוגג חייב לשלם קרן וחומש; תשלומים אלה חוזרים ונעשים תרומה, ועטרת הקודש שנתחלל חוזרת על ידי כך ליושנה. כנגד זה האוכל תרומה במזיד איננו חייב להחזיר את הקודש; אין הקודש תובע ממנו דבר, אולם דין ודברים לו עם הכהן – כמי שפגע ברכוש חולין של חבירו. ואילו המזיק תרומה בשוגג דינו כדין מזיק הקדש. מדאורייתא, המזיק את ההקדש פטור מדיני אדם; אין דין ואין דיין עלי אדמות, שיעניש על חורבן המקדש וקדשיו! הקב"ה בכבודו ובעצמו יגן על מקדשו; הוא יראה וידרוש ויפקוד על הפושע; הוא לא ייפה את כוחו של אדם להעניש, ואף לתבוע תשלום. הרי זה מעיד כמאה עדים על האופי האלקי של קדשי ישראל; אין הם זקוקים להגנת בשר ודם! (פירוש רש"ר הירש אמור כב,טז)

דף לג

‘דילמא כאבא שאול סבירא ליה דאמר יש בה שוה פרוטה אע"ג דלית בה כזית’. ואם תאמר, לפי זה מדוע נחשבת מעילה חמורה משום שחייב בה על שוה פרוטה בלא כזית, הלא לעומת זאת בשאר איסורים חייב על כזית אפילו פחות משוה פרוטה [ובפרט לפי מה שמשמע מרש"י (לעיל לב: ד"ה דאית) שסתם כזית הוא פחות משוה פרוטה אם לא בשנת בצורת].
וצריך לומר שמ"מ משמע לו לפרוך כן ססוף סוף יוצא שבמעילה נתחדש חומר שאינו קיים בשאר איסורים, שיש לפעמים חיוב מיתה בפחות מכזית.

‘אמר רב נחמן בר יצחק: אמר קרא תתן לו – ולא לאורו... לא קשיא התם היתה לו שעת הכושר הכא לא היתה לו שעת הכושר’. כלומר, פירות שמעולם לא היו נראים ליתן מהם תרומה הראויה לאכילה, אי אפשר להפריש מהם תרומה כלל [ולדעת כמה אחרונים, פוקע מהם ממילא איסור טבל (ערש"ש כאן ולהלן מו. גבורות ארי יומא ז; עונג יום טוב קיא-קיד; חזון איש לקוטי זרעים ג,ב; קובץ שעורים כאן). ויש חולקים (עפ"י שאגת אריה צו; אחיעזר ח"ב לה,ב-ג). וע' גם: אור שמח הל' עכו"ם ז. פרי יצחק ח"א לו וח"ב לג; מנחת שלמה נט]. ומבואר בראשונים (תרומות רפ"ב; תוס' יבמות פט. ד"ה אין; מנחות כה: ד"ה בשוגג; תור"פ כאן) שכן הדין גם לענין טומאה; פירות שנטמאו מיד בתלישתם, כגון שאדם טמא תלשם בעוד משקה טופח עליהם [או שנטמאו קודם שתיגמר מלאכתם. ע' פה"מ להרמב"ם ורע"ב תרומות] – אי אפשר להפריש מהם תרומה. (ולענין הדין בזמן הזה, באופנים השונים – ע' בהרחבה בספר מנחת שלמה נח-נט; משפט כהן מב מד; אמרות טהורות מב).
וצריך להבין מהו המקור לחילוק זה, אם היתה להם שעת הכושר אם לאו, הלא כיון שנאמר תתן לו – ולא לאורו, מדוע לא נלמד מזה על כל תרומה האסורה באכילה הגם שהיתה לה שעת הכושר, והלא בכמה מקומות לא חילקו כלל בכגון זה, אם היתה שעת הכושר אם לאו.
ונראה שסברת הגמרא נובעת מהכרח הכתובים, שהרי דרשו ממשמרת תרומתי – בשתי תרומות הכתוב מדבר, טהורה וטמאה, ומקשים אותן אהדדי לכל דיניהן, ומכאן ההנחה שכשם שפירות טהורים טובלים, ומפרישים מהם תרומה, כך פירות טמאים יש בהם דין טבל והפרשת תרומה. לפיכך על כרחנו להעמיד המיעוט 'ולא לאורו' רק באופן מסוים, שלא היתה להם שעת הכושר (עפ"י מנחת שלמה לט ד"ה ולכן נלענ"ד).

ובקובץ שעורים הביא דוגמא לזה, שכאשר הדין מתיחס לראויות של הדבר מצד עיקר שמו וענינו, אין הדין אמור אלא אם מלכתחילה לא היתה לו שעת הכושר. ע"ש.

כגון דאחמיץ במחובר. כתב הרשב"א (בתשובה ח"ו כ, הובאה ביהו"ס או"ח תסו. וכ"כ כמה ראשונים), מתי אפשר לתבואה שתתחמץ במחובר – כאשר נתבשלה לגמרי במחובר ואינה צריכה כלל ליניקה מהקרקע [אבל כל שצריכה לקרקע אין שייך בה חימוץ. לבוש תסו,ה]. וכיון שאינה יונקת הריהי כמונחת בכד ומקבלת חימוץ אם ירדו עליה גשמים [מרובים (רבנו מנוח ה,ט. ומובא במשנ"ב תסו סקי"ח, ע"ש) ונתפחו הגרעינים או נתבקעו. מאירי לא: ועוד].

א. ע"ע בשו"ת הרשב"א ח"א קב [הובא בב"י ובשלחן ערוך תסו,ד] שאין לחוש לחימוץ משום ירידת גשמים על ערימות החטים, גם אם מקצת מהשבולים הצמיחו מחמת הגשמים. ואולם מבואר בפוסקים שאותן חטים שיודעים בהן שהן מצומחות – אסורות בפסח [באיסור תורה] וצריך לבדוק אם יש ששים כנגדן. ע' רמ"א תנג,ג; וע"ע בשו"ת חתם סופר או"ח קנו, קלו; שו"ת משיב דבר ח"א כח; אורח משפט קו.

ב. משמע מכאן שגם תבואה כזו שאינה נצרכת לקרקע ועומדת היא ליקצר, אינה ראויה לקרוא לה שם תרומה במצב זה, ואין אומרים בזה 'כל העומד ליקצר כקצור דמי' וכמו שכתבו התוס' בסנהדרין טו, ומכאן מקור לדבריהם – שהרי אם היה אפשר לקרוא שם לתבואה זו נמצא שהיה לה שעת הכושר (עפ"י רעק"א תרומות א אות ה; קובץ שעורים כאן. וע"ע ביתר פירוט בחון איש לקוטי זרעים ג,א).

(ע"ב) 'אמר קרא ראשית – ששיריה ניכרין לישראל, יצתה זו שאין שיריה ניכרין. האחרונים העירו, הלא לפי דרשה זו יצא לכאורה שאם מפריש מחמץ על מצה – תרומתו תרומה, שהרי השירים מותרים. ולהפך, אם מפריש ממצה על חמץ – אינה תרומה, והרי מפשטות הברייתא משמע שהכל תלוי במה שקורא עליו שם תרומה ולא בשירים (ע' רעק"א; צל"ח). [ועוד, אם עיקר ההקפדה על התר השירים כפשטות הדברים, א"כ לדעת רבי שמעון שהחמץ לאחר הפסח מותר בהנאה מהתורה, הלא ניכרת הפרשתו לענין ההתר שלאחר הפסח, שעד שלא הפריש היו הפירות אסורים לעולם, וכשמפריש חל בהם התר לאחר הפסח].

ומפרישים שעיקר הכוונה בדרשה זו לומר שממשמעות ראשית נראה שהתורה מדברת על פירות המותרים באכילה, כיון שמן הסתם אדם מפריש על הפירות מהם עצמם ולא ממקום אחר, ומזה שמענו שפירות האסורים באכילה לא נאמר עליהם פרשה זו לחול עליהם שם 'תרומה'. ובאמת המיעוט נאמר רק על התרומה עצמה ולא על השירים, כי אין כוונת הכתוב להצריך שירים מותרים אלא לומר שדבר האסור לא חל עליו שם תרומה. ואם הפריש מחמץ על מצה הרי זה כמפריש מהפסח על החיוב (עפ"י חדושי בית מאיר; חון איש או"ח קכד ולקוטי זרעים ג,ב; אבי עזרי יום טוב ג,ח [מהגרמ"צ ברגמן שליט"א] ועוד).

דאי לא תימא הכי הא דתניא הא למה זה דומה לתרומת תותין (זיתים) וענבים שנטמאה שאין לו בה לא היתר אכילה ולא היתר הסקה, הא היתר אכילה נמי אית ביה דאי בעי דריך להו פחות פחות מכביצה...' לכאורה בלאו הכי יכול היה להקשות מתרומת תותין, הלא מי פירות אינם מקבלים טומאה כלל (לדעת הרמב"ם), או עכ"פ צריכים הכשר מאחד משבעת המשקים (להראב"ד), ואם כן הלא יש לו בה התר אכילה שיכול לסחוט תותים הרבה בסל אחד ולא ייטמא המשקה מאחר שלא הוכשר (ערש"ש). ונראה שקושיית הגמרא אינה אלא מענבים אבל מתותים אין להקשות כלל כיון שאינם ראויים אלא למשקה היוצא מהם – אינם תרומה, שהמשקה שלהם – זיעה בעלמא הוא (משיעורי הגרשו"א).

דפים לב – לג

נט. א. הויד במעילה – מה דינו? מהו השיעור המנימלי למעילה?

ב. אלו קולות וחומרות יש במעילה על פני שאר איסורים שחייבים עליהם קרבן חטאת?

א. הויד במעילה – רבי אומר: במיתה (חטא – חטא מתרומה). וחכמים אומרים: באזהרה.

הלכה כחכמים (ערמב"ם מעילה א,ג; סנהדרין יט,ד (עז) ועוד). ואף רבי אינו מחייב מיתה אלא באכילה, דומיא דתרומה, ולא בשאר הנאות (תוס'). מהאחרונים יש המדייקים מדברי רש"י (בד"ה הויד וד"ה רבי) שאין חילוק בין אכילה לשאר הנאות (ע' קובץ שעורים; שבט הלוי ח"ו צא, ועוד [וע' גם באבני מלואים קעד, א לענין איסור אישות בקונם. וכבר העיר על דבריו באבי עזרי סנהדרין יט,ד]). חיוב מלקות לחכמים קיים הן באכילה הן בשאר הנאות מההקדש (כן משמע ברמב"ם ובתוס'. עפ"י אבי עזרי סנהדרין יח,ו. וכן מבואר ברש"י ותוס' להלן מז). ובחזון איש (מעשרות ז,א) צדד שאין לוקים אלא באכילה [וצריך לפרש לפי"ז מה ששנינו (מז) 'ש חורש תלם אחד וחייבין עליה משום שמונה לארין... – משום כלאים לוקה שתיים (כפר"י בתוס' ולא כרש"י) ומשום מעילה אינו לוקה, ונקט 'מוקדשים' משום בכור]. חיוב מעילה – בשוה פרוטה, ואפילו פחות מכזית. כן מתבאר מדברי הברייתא לפירושו של רבי חייא בר אבין, וכן אמרו חכמים לאבא שאול. אלא שלפי רבי שלמד חיוב מיתה במעילה מתרומה, מבואר בגמרא שכשם שבתרומה אין חייבים על פחות מכזית לדעת חכמים, כך במעילה אינו חייב פחות מכזית (בכדי אכילת פרס. תוס').

לכאורה היינו דוקא באכילה אבל בשאר הנאות [לפי הצד הנ"ל שאף בזה מחייב רבי מיתה], אין סברא להצריך כזית. וצ"ע.

ולדברי התוס' שאין למדים מתרומה אלא לחיוב אכילה, לכאורה כשאכל פחות מכזית ונהנה שוה פרוטה ילקה משום הנאה אף לרבי. ואולם כשאכל כזית ונהנה שוה פרוטה, לא שמענו שילקה שנים, משום אכילה ומשום הנאה. וצ"ע (עפ"י שיעורי הגרשו"א).

ב. מעילה אין בה עונש 'כרת' אלא מיתה בידי שמים (לרבי) או אזהרה בלבד (לחכמים), שלא כחלב ודם שיש בהם עונש 'כרת'. זהו צד קל במעילה.

חומר במעילה – שחייבים עליה בשוה-פרוטה ואפילו פחות מכזית [ודוקא לאבא שאול וכן לחכמים בברייתא, אבל לרבי אינו חייב אלא בכזית – כן נקטו רבה ורב ששת, כנ"ל], מה שאין כן בשאר איסורי אכילה [מלבד תרומה לזרים, לאבא שאול] – בכזית; –

מעילה עשה בה שלא מתכוין (כלומר 'מתעסק') כמתכוין, שאם נתכוין להתחמם בגיזי חולין ונתחמם בגיזי עולה – מעל, שלא כבשאר מצוות (בה – פרט למתעסק, ובשבת – מלאכת מחשבת). כן סובר מר בריה דרבנא. ואולם רב נחמן בר יצחק מחייב אף בשאר מצוות בכגון זה (רש"י. ונחלקו בדבר אביי ורבה – בשבת עב), ואינו פוטר אלא אם נתכוין למעשה אחר, כגון נתכוין להגביה את התלוש וחתך את המחובר, אבל במעילה אפילו באופן זה חייב, שאם הושיט ידו לכלי ליטול חפץ וסך ידו בשמן של קודש – מעל.

אף על פי שהמתעסק בחלבים ובעריות חייב, שכן נהנה – נראה שיש חידוש מיוחד במעילה שאפילו הנאה שאינה נכנסת לגוף, כגון סך ידו בשמן – חייב עליה, משא"כ בשאר איסורים (עפ"י שו"ת אחיעזר ח"ב נז, וז"ג נז, א. ע"ש; דובב מישרים ח"א סו"י קכד. וע' תוס' הר"ש לפני יהושע כאן; שו"ת רעק"א ח; חו"א קכד).

דף לג

ס. א. המפריש תרומת חמץ בפסח – האם תרומתו תרומה?

ב. מה דין הפרשת תרומה טמאה? ומה ייעשה בה?

א. המפריש תרומת חמץ בפסח; לדעת האוסרים חמץ בהנאה – אינה קדושה כלל (ונתן לכהן; תתן – ובאיסורי הנאה אין שייכת 'נתינה'. תוס'). ולרבי יוסי הגלילי המתיר חמץ בהנאה; לדברי רב נחמן בר יצחק, אם לא היתה לתרומה זו שעת הכושר מעולם כגון שהחמיצה בפסח בעודה במחובר – אינה קדושה (תתן לו – ולא לאורו), ואם היתה לה שעת הכושר, שנראתה שעה אחת להרמת תרומה – קדושה. וכן מורים בבית המדרש. ולדעת רב הונא בריה דרב יהושע, אפילו החמיצה בתלוש (ואף לאחר שנעשו הפירות 'טבל'. חזו"א קכד) – אינה קדושה (ראשית – ששיריה ניכרים לישראל, יצתה זו שאין שיריה ניכרים, שאסורים משום חמץ כמו קודם הפרשה).

א. אף על פי שאי אפשר להפריש תרומה לחמץ בפסח, לא פקע איסור טבל מהפירות (כן האריך

להוכיח בשו"ת אחיעזר ח"ב לה, ב-ג. וע' גם שאגת אריה צו ובחדשות יב; אור שמח הל' עכו"ם ז). ויש חולקים (ערש"ש כאן ולהלן מו. עונג יום טוב קיא-קיד; חזו"א זרעים ליקוטים ג, ב). עוד דנו אחרונים, בהנחה שאיסור טבל קיים – האם אפשר להפריש תרומה ממצה על החמץ, או כיון שאי אפשר להפריש מינה ובה, א"א להפריש אף לא ממקום אחר. וכן נקט בחזון איש (קכד). ע' בהרחבה בשו"ת פרי יצחק לז; מנחת שלמה נט.

ב. מסתבר שדין תרומת מעשר כדין תרומה גדולה, לענין הפרשה כשלא היתה שעת הכושר. וכן כתב מהרי"ט אלגזי. ויש לדון לענין מעשר שני (ע' מנחת שלמה נה, נט, ד). ובחזון איש (זרעים ליקוטים ג, ב) כתב שנראה שכל שאין חייב בתרומה אינו חייב בשאר המעשרות.

בשו"ת שאגת אריה (צו, ובתשובות חדשות יב) רצה לחדש שדין זה שפירות שלא היתה להם שעת הכושר לאכילה אין בהם תרומה, אינו אמור אלא לענין תרומה אבל לא לענין חלה. וכ"כ כמה אחרונים בהסברים שונים – ע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ב לה, ד ואילך; זכר יצחק ח"א עד; חזון איש לקוטי זרעים ג, ג; בית ישי ז, א; קובץ ענינים.

ג. דנו אחרונים אודות הפרשת תרומה מהתבואה החדשה קודם שהגיע יום הנף שאסורה באכילה באיסור 'חדש' ולא היה לה שעת הכושר וגם אין שיריה ניכרים כעת, האם לא חלה התרומה, או שמא היות ומותרת לאחר זמן אפשר להפריש (ע' בשו"ת שאגת אריה צו, ובחדשות יב; שו"ת פרי יצחק ח"א לה; רא"מ הרביץ).

ד. כתבו אחרונים להוכיח שצריך שיהיו 'שיריה ניכרים' לפחות בכזית (ע' בשו"ת דובב משרים ח"ג

ו).

ב. מפרישים תרומה טמאה, וניתנת לכהן להסקה. ואף על פי שנאמר לו – ולא לאורו, הלא היתה לה שעת הכושר קודם שנטמאה (רנב"ט). [לדברי רבי נחמיה (ע' ב"ק קטו): אין מפרישים מן הטמא אלא בדמאי. ואין הלכה כמותו אלא כחכמים, שתורמים מן הטמא על הטמא לכתחילה. ערמב"ם תרומות ב, יד; רמ"ה ב"ק שם]. פת, [ולרבי יוחנן (ויתכן שהכל מודים בדבר. עתורי"ד ומלא הרועים; תוס' ב"ק קטו). הוא הדין לחטים שלוקות ומאוסות (לפרש"י רשאי לשולקן ולמאסן. וכן פסק הרמב"ם (תרומות יב, יב). והתוס' צדדו דוקא כשבר מאוסות מותר להשהותן]. וכן נהג אבא שאול גבל של בית רבי – כהסבר רב אשי. לד.] – זורקה בין העצים כדי שתימאס עד שידליקנה עמהם (אבל בלא"ה חוששים לתקלה. רבא. וי"א שאף אביי חזר והודה לו. עפ"י מלא הרועים). וכן שמן – נותנו בכלי מאוס ומדליקה לכשיצטרך, אבל שאר דברים אין בהם שימוש בטמאה כגון יין, אין

להשהותו לזילוף משום חשש תקלה (ע' לעיל כא דעות החכמים). וכן תותים וענבים (ואין להאכילם לבהמה – לדעת התוס' בביצה כז: ועוד) – אלא קוברם מיד.
[אין תורמים מן הטמא על הטהור. ואם תרם בשוגג – תרומתו תרומה. במזיד – צריך לחזור ולתרום (ע' יבמות פט)].

א. אף לאחר שחרב הבית וגלו ישראל והתרומה אינה אלא מדרבנן – חוששים בה לתקלה (כן הוכיחו אחרונים מגבל של בית רבי. ואף אם בעלמא אין חוששים לתקלה באיסורין דרבנן, תרומה בזה"ז חמורה שדנים אותה כאיסור תורה. עפ"י שד"ח פאת השדה ה,ג).
יש אומרים שבזמן הזה שהכל יודעים שאין שום תרומה נאכלת – אין חשש תקלה ומותר לכהנים להניח התרומה (במקום מיוחד לה בפני עצמה. ע"ז) אף בכלי שאינו מאוס, כדי לשורפה לאחר זמן (עפ"י ספר התרומות, מובא בטור וברמ"א יו"ד שלא, יט. וע"ש בבהגר"א שהקשה על זה. וע"ע 'עלה יונה' עמ' רצב).

ב. תרומה טמאה שהיא יכולה להישרף [שלא כתותים וכדו'] – מצוותה בשריפה דוקא. ואף על פי שאנו נוהגים להקל בקבורה – מפני שטורח עלינו שריפתה וחוששים שמא יבוא בה לידי תקלה, מכל מקום קלקול בידים אפשר שאסור (עפ"י חזון איש דמאי טו, א. וע' משפט כהן לו; אגרות משה יו"ד ח"ג קכט).

ג. כאמור, לדברי רב נחמן בר יצחק אין מפרישים תרומה טמאה אלא מפני שהיתה לה שעת הכושר קודם שנטמאה. אכן אם לא היתה לה שעת הכושר – אינה תרומה, כגון שאדם טמא תלש את הפירות ועדיין משקה טופח עליהם (עפ"י ראשונים תרומות ב; תוס' מנחות כה: ועוד). יש מי שכתב שזה אמור רק בהפרשה מן הטמא על הטהור אבל מן הטמא על הטמא יכול להפריש בכל אופן, גם אם לא היתה לה שעת הכושר (טל תורה). ואולם השאגת-אריה ושאר גדולי המחברים אינם סוברים חילוק זה (ע' מנחת שלמה נח, א ושם לה בהערה).

יש אומרים שהרמב"ם לא נקט להלכה כרב נחמן בר יצחק, וסובר שרב הונא בריה דרב יהושע חולק וסובר שאין חילוק אם היתה לו שעת הכושר אם לאו (עפ"י מלאכת שלמה ומראה הפנים תרומות ב ושבת ב; משפט כהן מב מד; אבי עזרי (חמישאה) תרומות ה, ח). ורבים חולקים (ע' חזו"א לקוטי זרעים ג, ב ומנחת שלמה נח).

מלשון הרב מברטנורא משמע שעכ"פ מדרבנן חייב בתרומה אף אם לא היתה לו שעת הכושר (כן מובא בחזון איש זרעים לקוטים ג, ב).

ד. יש מי שכתב שבזמן הזה שהתרומה אינה ניתנת לכהנים, אין איסור לתרום מן הטמא על הטהור, ומותר לכתחילה [בעת הצורך] להכשיר ולטמא את החלק המיועד לתרומה, ולהפריש אותו על שאר הפירות הטהורים (עפ"י נודע ביהודה תנינא קמב; ספר 'ארץ ישראל' ח"ב ט, ד עמ' קמא).

סא. ענבים ותותים שנטמאו – האם יש אפשרות לעשות מהם משקים טהורים?

ענבים שנטמאו; לדברי רב אחא בר רב עויא בשם רבי יוחנן, יש עצה לדרכם בטהרה פחות פחות מכביצה, והיין היוצא מהם כשר לנסכים מפני שהמשקים שבתוך הענב לא נטמאו עם הענבים, שאינם נחשבים כענב עצמו להיות אוכל כמוהו (מפקד פקיד). וגם אין עליהם שם 'משקה' כשהם בפנים, ועוד הלא אין בהם שיעור טמאה. ערש"י ורש"ש, וכאשר הם נסחטים ממנו ונוגעים בכל הענבים, אין שם שיעור המטמא. ואף טמא-מת יכול לדרכם בפשוטי כלי עץ ובלבד שלא יגע במשקה. ובדיעבד, גם אם דרך כביצה מכוונת טהור שהרי מיד כשיוצא המשקה נפתחו הענבים מכביצה ואינם מטמאים, אלא שלכתחילה לא ידרוך כביצה שמא יעשה יותר מכביצה ונמצא המשקה מתמא מכביצה.